

Aspecte ale discursului critic și „reinventarea” ideologică a literaturii în presa culturală a anului 1976 – *Scânteia tineretului și Era socialistă*¹

Prof. univ. dr. IFRIM Nicoleta
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați
Centrul interdisciplinar de studii culturale central și sud-est europene

Abstract: *During the year 1976, the Romanian cultural press publishes ideologically-oriented critical articles by means of which the contemporary literature is directed towards a political expression.*

Key-words: *Romanian cultural press, communist ideology, literary doctrine.*

Asumându-și explicit funcția ideologizantă a „reinventării” literaturii contemporane, critica literară a anului 1976 îndeplinește, în cele două publicații analizate - *Scânteia tineretului și Era socialistă*, un rol covârșitor în „dirijarea” doctrinară a convențiilor literare ale vremii. Articolele cu funcție de „șablonizare” a literaturii – colportoare al ideologiei dominante predomină în perioada analizată, acestea transformându-se în reale manifeste implicite de „organizare” dogmatică a cărților. În continuare, prezentăm, în succesiunea cronologică a apariției lor, cele mai importante articole (cu rol modelator ideologic) publicate în cele două ziare culturale selectate. Așa cum se poate constata, apelând la evidența textului frust al articolelor selectate, unele dintre ele mută accentul subtil dinspre „norma” dominantă înspre valențele estetice ale textului, eludând subtextual directiva programatică a criticii ca vehicol ideologizant, cu rol de așezare „în tipare” a producției literare a vremii.

În nr. 8285 al *Scântei tineretului* (luni, 12 ianuarie), în cadrul secțiunii *Proza în 1975*, C.Stănescu scrie despre *Document și ficțiune*: „În memoria anului trecut, un loc distinct îl ocupă romanul istoric de tip politic, cronica transfigurată a unor epoci mai apropiate sau mai îndepărtate din istoria patriei, cărți care vădesc o strânsă împletire între document și ficțiune. În prim plan, desigur, *Delirul* (vol.I) de Marin Preda, roman antifascist prin temă, subiect și poziție a

¹ Prezentul articol este fundamentat pe fișarea articolelor din cele două publicații menționate și va fi inclus, în variantă revizuită și definitivată, în volumul aferent anului 1976 din *Cronologia vieții literare românești. Perioada postbelică*, coordonare generală și prefață – Acad. Eugen Simion; coordonator redacțional al ediției – Lucian Chișu, Editura Muzeul Național al Literaturii Române.

autorului, roman-dramă prin natura evoluției și confruntărilor la care este supus sau asistă personajul principal, dar și romanul unei tragice deziluzionări, în continuarea unei teme scumpe autorului: timpul, istoria așa cum sunt ele, pe de o parte, și imaginea, viziunea subiectivă adecvată sau deformată pe care le-o conferă dorințele și iluziile oamenilor, modul în care participă sau nu la evenimente. Aceleiași perioade îi este dedicat și foarte recentul *Icognito* (vol.I) de Eugen Barbu, într-o formulă de proză *scenaristică*, nervoasă dacă nu grăbită, în orice caz alertă.” În același registru, „un roman ca *Blocul de marmură* de Al.Simion abordează probleme ale epocii 1944-1948 prin intermediul unor personaje vii, complexe, în amre parte activiști de partid angajați în confruntări pasionante, influențați de evenimente în aceeași măsură în care ei înșiși sunt dintre cei chemați să influențeze, printre altele, noul curs al istoriei poporului nostru. Cu *Blocul de marmură* facem o bună trecere de la formula romanului-cronică sau frescă a unui interval istoric la aceea a analizei interioare, a procesului de conștiință pe care tot mai numeroase personaje din proza actuală și le adresează lor înșile.” În schimb, „*Iluminări* continuă în chipul cel mai direct o altă carte a lui Al.Ivasiuc, *Cunoașterea de noapte*, apărută în 1969. Existența individului se desfășoară într-un anumit interval de timp, într-o mișcare mecanică, lipsită de priză cu realitățile și cu oamenii, abstractă și de aceea inumană.” Cu toate acestea, notează recenzentul, „romanele lui Al.Ivasiuc reiau, într-o formă sau alta, tema individului aflat în cercul magic al sănătoasei crize de conștiință și relativa lor monotonie nu trebuie să ne ducă, oricâte inconveniente am invoca, la subaprecierea autorului.” „Poziția personalității față de mediul înconjurător al cărui produs activ este într-o formă sau alta, ar fi tema comună a altui roman apărut în 1975, *Caloianul* de I. Lăncrănjan. Nu reluăm acum obiecțiile ce i s-au adus, în cea mai mare măsură greu de înlăturat, pentru a nu considera această carte un eșec semnificativ. „Romanul lui Platon Pardău, *Mergând prin zăpadă*, „aduce în prim plan fața intimă a unui om decis, la care voința foarte vizibilă în acțiunea socialistă este destul de departe de dezordinea și indecizia din viața intimă.” Personajul se aseamănă, în viziunea lui C.Stănescu, cu cel din *Lumea în două zile*, romanul lui George Bălăiță: „Într-o altă modalitate, compus în registre tehnice în genere nefamiliare cititorului și deci relativ dificil de citit [...], romanul băcăuanului G.Bălăiță ne prezintă *un om dublu*, cu două moduri de a fi cunoscut total diferite, semn nu numai al *perfectiunii* cu care ne putem ascunde în roluri divergente [...], dar și al recepției nestatornice, fluctuante, diverse.” C.Stănescu semnalează, în finalul articolului său, „o apariție singulară în felul său, o lecție de inițiere în dificila măiestrie a simplității: *Miresele*, volum cuprinzând nuvelele lui Eugen Barbu. [...] Nuvelele lui Eugen Barbu sunt exemplare prin arta eliminării și sugestiei într-o literatură care abundă nu o dată în adăugiri parazitare și ostentație în mimarea ideilor.” În nr. 8292 (marți, 20 ianuarie), Gheorghe Tecoi publică un interviu cu Alexandru

Piru despre volumul acestuia, *Poezia românească contemporană*: „Ar fi, să zicem, o lirică cetățenească, umanistă, de protest împotriva războiului, pentru perfecționarea omului, cultivarea aspirațiilor omenești, o nuanță la aceasta constituind-o lirica patriotică. [...] În genere, în poezia contemporană, trăsătura fundamentală este cunoașterea prin intermediul metaforei. Poezia este o reprezentare a realității exterioare sau interioare, asocierea unor fenomene care nu au mai fost puse în legătură, raportul dintre eu și lume. În acest fel, lirica este și un fel de meditație, ca să nu zicem o filozofie asupra universului.” C.Stănescu recenzează, în nr. 8301 (vineri, 30 ianuarie) volumul lui Octavian Paler, *Mitologii subiective*, care compune „o biografie spirituală luându-și ca repere sau structuri de bază miturile lumii grecești, această memorie culturală și filozofică a umanității. Dacă însă *Drumurile prin memorie* nu se lipseau, spre a ajunge la simbolurile culturale semnificative, de călătoria reală, de indicarea oricât de sumară a unui traseu parcurs, labirint geografic identificabil, de astă dată mișcarea este inversă: miturile, simbolurile se succed, *călătoresc*, ele, într-un peisaj ce rămâne mereu același, neschimbat în datele lui puține dar esențiale, real și fictiv, o *natură noțională* potrivită nevoilor spiritului și imperativelor etice. [...] De fapt, eseurile din *Mitologii subiective* au o singură temă ce revine sub înfățișări diferite: miturile memoriei, aceasta, memoria fiind un adevărat concept moral și filozofic.”

În nr. 8342 (joi, 18 martie), Ioan Adam analizează volumul de poezii al lui Ion Brad, *Templul dinafară*, publicat la editura Dacia, în ediție bilingvă, versiunea engleză fiind realizată de Marcel Pop-Corniș: „Ion Brad face din neuitare o stavilă împotriva neantului. El opune neființei dovezile statorniciei, ale permanenței noastre. Poezia devine din această perspectivă interogație dramatică asupra condiției umane, dar și un mod al implicării. Ceea ce înseamnă ideala conciliere dintre reflexivitate și angajare.” În nr. 8369 (luni, 19 aprilie), Nicolae Dragoș semnează articolul *Când poezia se naște din întrebările vremii tale*, pledând pentru funcția ideologic-formatoare a acesteia: „Când poezia se naște din întrebările vremii tale, când ea devine cântec adevărat al izbânzilor și bucuriilor vremii tale sau - îmbrăcând cuvântul dur - delimitează aspirația exemplară de cantonarea în zonele interesului îngust și ale inerției păgubitoare; când, deci, poezia se înfățișează nu numai în calitate de martor, ci și de participant la vasta construcție spirituală în care se află angajat un popor, atunci ea nu are cum să nu trezească un adânc interes în conștiința acestuia.” În nr. 8434 (sâmbătă, 3 iulie), este publicată ancheta cu tema *De ce este necesară critica criticii?*, pornindu-se de la constatarea conform căreia „critica apologetică” este „caracterizată, între altele, de tendința de a clasiciza prematur autori la prima lor lucrare, de a decreta arbitrar capodopere, precum și de obsesia genealogiei disproporționate și prin aceasta ridicole. Plimbarea unei așa zise *capodopere* prin apele adânci ale veritabilelor capodopere create în literatură de-a lungul secolelor aduce cu

seriozitatea lansării la apă într-un vast ocean a unei coji de nucă. De regulă, o asemenea malformație se îmbracă în haina unei autorități cusute cu ața subțire a citatelor din lecturi mai recente.” În acest context, M.Ungheanu discută despre *Obiectivitatea criticii*: „Rău înțeleasă a fost și ideea, deloc nouă de altfel, a criticii creatoare. A face din textul critic un text care să concureze textul literar a devenit pentru mulți susținători ai rubricii critice sau autori de comentarii literare o preocupare de prim ordin. Cel mai jos nivel al acestei tentative îl dă literaturizarea textului critic, căutarea frazei frumoase cu orice preț, o anume caloficlie stilistică care nu este deloc o condiție a criticii, cum trece în ochii unora din adepții criticii creatoare. A face literatură în marginea literaturii înseamnă a desființa critica și statutul care-i e propriu. [...] Critica nu se face cu sentiment și nu doar cu sensibilitate și gust ci și cu rațiune.” La fel, M.Iorgulescu, care se poziționează împotriva criticii făcute „fără spirit critic”: „Scriitorii care au făcut critică interesează pentru opiniile și judecățile lor întrucât ne interesează opera lor de creație; ctica unui autor mediocru sau nul rămâne la fel de obscură ca și scrierile lui artistice.”

În nr. 8438 (joi, 8 iulie), Dumitru Micu recenzează romanul lui Francisc Păcurariu, *Labirintul*, o carte inspirată din „experiența istorică din 1940-1944 a Transilvaniei nordice”: „Roman al ieșirii din labirintul anilor de beznă și sânge al dominației fasciste, cartea lui Francisc Păcurariu a reușit să reconstituie cu putere evocativă aspecte ce n-au mai fost descrise ale unui mare moment din epopeea noastră națională.” În același număr, Ioan Adam prezintă volumul lui L.Kalustian, *Conspirații sub cer deschis*, care face parte din seria „ilustră de documente grave și lucide, de mare valoare civică, umană și literară scrise în *anii împotrivirii* – articolele din acei ani ale lui Iorga și Arghezi, Eugen Jebeleanu și Geo Bogza, G.Călinescu, George Macovescu, Al.Sahia, M.R.Paraschivescu”, schițând „în linii precise, ferme, imaginea masivei împotriviri a intelectualității noastre democratice față de fascism.” „Diagnostician lucid, moralist cu conștiința revoltată de spectacolul trist al ascensiunii fasciste, L.Kalustian ne apare la lectura acestor pagini ca un herald al demnității, un fidel al rațiunii.”

C. Stăneascu analizează, în nr. 8444 (joi, 15 iulie), romanul lui Costache Anton, *Diminețile lungi*, publicat în 1976 la editura Cartea Românească, o proză care „descrie prin intermediul evocării câteva tipuri, modele de existență. Este mai întâi imaginea lumii (modelului) provinciei cu obiceiuri considerate sobre, cu acea atmosferă de cuminenie semitonă întreținută de reguli statornicite funcționând de la sine, cu lipsa ei de evenimente denumită decență, cu mersul calm-alunecat al vieții, un întreg cadru ce stimulează sensibilitatea introvertită, aproape bolnăvicioasă, a copilului: lipsit de aventuri exterioare le caută și le inventează înăuntru.”

În nr. 8463 (vineri, 6 august), Aurel Martin prezintă volumul unui „critic incomod”, Cornel Regman, *Colocvial*, care înregistrează și amendează „practica

laudelor reciproce. Practică identificată la unele reviste.” Ceea ce „îl situează în vecinătatea lui Șerban Cioculescu. Izbutind, ca și acesta, să aibă un stil. Nastratinesc, aidoma aceluia descoperit la Nicolae Velea și la Marin Sorescu.” În nr. 8471 (luni, 16 august), Aureliu Goci scrie despre *Un scriitor în conștiința criticii*, semnalând apariția, la editura Eminescu, a volumului lui M.Ungheanu, *Marin Preda interpretat de...*, care „confirmă intrarea definitivă a prozei acestui scriitor în conștiința publicului și a criticii.” Acum, „M.Ungheanu procedează sistematic în organizarea acestei cărți-spectacol și judicios în selecția textelor, respectând chiar și inevitabila gradație valorică a exegezelor, mărturii însă reprezentative pentru modul divers și dinamic în care o operă importantă a putut fi înțeleasă în decursul a numai două decenii.”

Mirela Roznoveanu scrie, în nr. 8505 (sâmbătă, 25 septembrie), despre „critica poeziei”, cu referire la volumele critice apărute (Ion Pop - *Poezia unei generații*, Victor Felea – *Secțiuni*, Gheorghe Grigurcu – *Teritoriu liric*, Eugen Simion – *Scriitori români de azi*, Al.Piru – *Poezia românească contemporană*, Marin Mincu – *Poezie și generație*, Lucian Raicu – *Critica, formă de viață*), constatând că „se simte din ce în ce mai puțin nevoia inventarelor, a descrierilor corecte ale unor cărți și din ce în ce mai mult aceea a analizelor serioase, moderne prin concepție, care să deschidă căi noi spre cosmosul viu, plin de viață, inepuizabil în sensuri, al celor mai importante opere ale liricii actuale.” În nr. 8529 (sâmbătă, 23 octombrie), Eugen Simion glosează pe marginea *Poeziei filozofice*: „Filozofia tinde, în fine, să convingă rațional, poezia mobilizează forțele spiritului și produce, prin cunoașterea estetică, plăcerea de a medita și de a contempla spectacolul lumii.” Exemplul arghezian este sugestiv în acest sens: „Mitologia poetică a lui Arghezi este o mitologie a incertitudinii și ambiguității, poemele lui cultivă imprecisul și adâncesc, printr-o lumină rațională, misterul ascuns în lucruri. Este, dacă vrem, o filozofie, fiind în același timp, mai puțin și mai mult decât o filozofie coerentă și profundă: este expresia unei tentative spirituale de a asuma (citește: re-crea) universul.” Într-un număr ulterior al *Scânteii tineretului* (nr. 8553, sâmbătă/20 noiembrie), același Eugen Simion definește *Regimul capodoperei*, reluând o discuție anterioară despre „raporturile dintre literatură și film. [...] Punctul meu de vedere diferă, într-o oarecare măsură, de acela al cineaștilor care cred că orice operă literară se poate ecraniza. Nu, nu cred că orice operă poate fi transpusă pe ecran, am la îndemână prea multe exemple de adaptări triviale pentru a accepta cu seninătate ideea că filmul poate orice, să sugereze, de pildă, finețea meditației din *În căutarea timpului pierdut*, deși proiecte de a face filme după opera lui Proust există și vor mai exista încă.” În nr. 8565 (sâmbătă, 4 decembrie), Mircea Horia Simionescu scrie despre *Scriitorul – o conștiință implicată în dialectica devenirii socialiste*: „Scriitorul operează un act de selecție aducând uzina și oamenii ce o conduc în actualitatea imediată, în fenomenologia creației acestui moment și atunci

harnicii, iscusiții bijutieri ai Atelierului de scule diamantate, realizatorii unora dintre cele mai ascuțite și mai rezistente cuțite așchietoare din câte cunoaște tehnologia modernă apar ca eroi de roman, biografiile lor, problemele lor de viață dobândesc semnificații poetice.” Trei numere mai târziu (nr. 8568, miercuri /8 decembrie), Nicolae Balotă publică articolul *Criticul și lupta cu inerția*: „Temeiul demersului critic nu rezidă nici în gustul literar – mai mult ori mai puțin subiectiv – nici într-o empatie – evident necesară oricui dorește să înțeleagă o operă literară, să participe la o sferă a valorilor estetice. El rezidă tocmai în gestul eminent etic al aceluia care judecă și se judecă pe sine, care intervine și ia atitudine în ordinea actelor creator umane.” La fel, *Era socialistă*, revista teoretică și social-politică a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, își asumă o aceeași misiune de dirijare doctrinară a producției literare a vremii, colegiul său de redacție fiind format din Ștefan Andrei, Ernest Breitenstein, Cornel Burtică, Ovid Crohmălniceanu, Emilian Dobrescu, Gheorghe Dolgu, Mihai Dulea, Constantin Florea (redactor șef-adjunct), Mihai Gere, Dumitru Ghișe, Ion Ianoși, Constantin Lăzărescu (secretar general de redacție), Ion Mitran (redactor-șef adjunct), Paul Radovan, Leonte Răutu, Ștefan Ștefănescu, Gheorghe Stoica, Alexandru Tănase, Constantin Vlad, Ștefan Voicu (redactor-șef) și Gheorghe Zaharia. În numărul 3 din februarie, Z.Ornea scrie despre *Un novator în critică și estetică. C.Dobrogeanu-Gherea*, consemnând faptul că „modernitatea criticii lui Gherea nu derivă numai din opiniile sale despre conceptul de critică, despre statutul ei ca gen literar relativ autonom, sau despre primatul esteticului în actele apreciatore. Ea trebuie căutată deopotrivă în aceste trăsături, ca și în elementele de sorginte istorică, cu ajutorul cărora a putut reclama necesitatea exemplului multidisciplinar al operei literare. Gherea nu reduce actul critic la pura judecată de calitate, ci ajunge la ea în urma unui complicat examen psihologic, sociologic, biografic, stilistic, etic, cultural. E întruchiparea în act critic a conceptului său despre natura esteticului.” În numărul 11 din iunie, Francisc Păcurariu analizează *Romanul românesc actual și viața socială a epocii*: „Romanul nostru actual se situează în continuarea principalelor direcții de dezvoltare ale romanului românesc dintre cele două războaie mondiale (care a configurat la noi prima perioadă de înflorire matură a acestui gen complex), pe care le îmbogățește și le diversifică prin exploatarea unor noi probleme sociale, politice și ideologice, ca și prin utilizarea unor modalități moderne, novatoare, generate de evoluția prozei în secolul nostru. [...] Confruntat cu o problemă existențială și istorică de o strălucitoare noutate și de o mare densitate și complexitate, ca și cu necesitatea unei intense reflecții asupra sistemului de forme prin care mesajul desprins din ea își poate găsi expresia adecvată, singura valabilă, romanul nostru actual se află în fața unor răspunderi majore.” Într-un număr ulterior (nr.15/august), același Francisc Păcurariu analizează relația dintre *Literatură și istorie*, definind-i „o dublă

deschidere: spre acțiunea istoriei asupra producerii acestei complexe forme de obiectivare a conștiinței și spre acțiunea literaturii asupra procesului istoric. [...] Romanul, ca mod de făurire a unei ample imagini artistice capabile să sugereze aparența totalității vieții, este istoric prin însăși natura sa, materialul din care își ridică amplele construcții – existența oamenilor – fiind rezultat al istoriei, modelat de istorie până și în formele ei individuale.” În numărul 17 din septembrie este publicată ancheta *Literatura și contextul social-politic*, la care răspund: Ion Vlad (*O literatură animată de patosul umanismului* – „Am produs în timp o literatură animată de patosul umanismului, de încredere în destinul țării, în ființa care gândește și pregătește istoria.”), Aurel Rău (*Predominanța realismului* – „Romanul nu trebuie considerat gen social exclusiv; senzația de sublim spre care ne îndreaptă pe căi sinuoase, de impur și accidental, putând fi atinsă și prin analiza genială a unei singure secunde sau a unei singure idei.”) și Nicolae Sorin (*Amprenta orânduirii noastre sociale* – „Literatura noastră nouă, literatura umanismului revoluționar, în tot ceea ce are mai valoros și a fost validat de timp, poartă în mod obiectiv-necesar amprența puternică a orânduirii noastre socialiste.”). Z.Ornea scrie, în aceeași lună, în nr.18, despre *Receptarea operei sadoveniene astăzi*, analizând două volume de critică nou apărute, *Sadoveanu sau utopia cărții* (Nicolae Manolescu, Editura Eminescu, 1976) și *M.Sadoveanu. Teme fundamentale* (Zaharia Sângeorzan, editura Minerva, 1976): „Zaharia Sângeorzan și-a ales o cale a lui de cercetare. A decupat din edificiul operei sadoveniene ceea ce a socotit a fi unele teme fundamentale cu totul caracteristice pentru înțelegerea întregului. [...] Din păcate, modalitatea tratării acestui interesant punct de vedere (procesul de transformare a temei în creație literară) prezintă pe tot traiectul cărții o modalitate strict descriptivă. [...] Firește că eseuul lui Nicolae Manolescu ne instalează într-un alt registru interpretativ, evident superior. Cartea este remarcabilă datorită scriiturii rafinate, intuițiilor scânteietoare, seriozității interpretărilor. [...] Plasându-se pe terenul valorificării estetice, autorul utilizează suplu și aplicat instrumentele criticii ideologice.”

În esență, articolele din anul 1976 ale *Scânteii tineretului* și *Erei socialiste*, cu mici excepții – validate prin tipul de critică asumată, centrată exclusiv pe autonomia estetică a operei – urmăresc linia directoare a „literaturii politizate”, devenite instrument dominant de selecție, validare și impunere în spațiul public literar al operelor-model, care „se conformează” ideologiei perioadei.

Bibliografie :

Antofi Simona, *General Dictionary of Romanian Literature – Obverse and Reverse Critical Reception*, în Oana Cenac (coord., edit.), International Conference of Common Vocabulary/Specialized Vocabulary: Manifestations of Creativity of Human Language, 6-7 iunie 2014, publicate în volumul *MANIFESTARI ALE CREATIVITATII LIMBAJULUI UMAN*, 2014, p. 13-19, **Accession Number** WOS:000378446400001.
Era socialistă, anul 1976.
Scânteia tineretului, anul 1976.